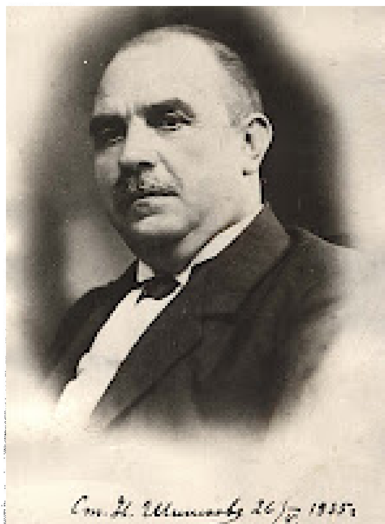
V. БЪЛГАРО-МОХАМЕДАНСКИ ПРОСВѢТИТЕЛИ И ПРИЯТЕЛИ.

1. СТ. Н. ШИШКОВЪ.
(1863—1937)

Най-голѣмиятъ просвѣтитель и приятель на българитѣ мохамедани, безспорно, е Ст. Н. Шишковъ. Трѣбва човѣкъ да познава Родопитѣ, тѣхното самобитно население, живота и поминъка на сжщото така, както Шишковъ ги познаваше, за да разбере съ колко голѣма любовь той се докосваше до всички проблеми, въ това число и до въпроса за българитѣ мохамедани. А по-важни, по-комплицирани проблеми отъ тия, около живота на човѣка, миналото, настоящето, бждащето му и неговото отношение къмъ природата и обществото, едва ли има и ще има и занапредъ.

Ст. Н. Шишковъ.

Стою Шишковъ е роденъ на 1863 г. въ сърдцето на Родопитѣ — с. Устово, Смоленско. Детинството си прекара въ родното си село, дето непрекжснато е наблюдавалъ разноликия и не много радостенъ

животъ на родопското население, което се е стичал въ тогавашното „тюжярско“ Устово да размѣн произведенията на своята бедна земя и да научс седмичния бюлетинъ за всичко, което е ставал тукъ и тамъ по широкия свѣтъ. По тия причин Шишковъ е общувалъ съ представители отъ всичк по-близки и по-далечни родопски селища, общу валъ е съ представители на всички съсловия, вѣр и народности въ областьта, общувалъ е кога личн кога писмовно съ всички учени на онова врем люде, които сж посещавали Родопитѣ или сж с интересували отъ далече за тѣхъ, общувалъ е с редакциитѣ на доста голѣмъ брой периодични дър жавни и частни издания. Общувалъ е, най-посл непрекжснато, сърдечно и непринудено съ децат младежитѣ, работницитѣ и староитѣ българи мс хамедани изъ махалитѣ около Устово, Орѣхов Чепеларе и др. български мохамедански селищ дето той още отъ петнадесеть годишната си възраст е учителствувалъ съ всичкия ентусиазъмъ на тог вашнитѣ български учители възрожденци.

Тия ранни и по-послешни връзки на Шиш кова съ населението на Родопската область изк тили ония сърдечни отношения и оная неприст рена любовь, които му помагали отпосле съ вдъ новение и рѣдка твърдость да отстоява убежд нията си около живота на българитѣ мохамедан въ Тракия, Мизия и Македония, около братскит отношения, които сжществуваха между християн и мохамедани въ Родопската область и които трѣб ваше да послужатъ като готово трасе за официал нитѣ власти и цѣлокупното общество, около въ проса най-после за народностното осъзнаване н самитѣ българи мохамедани или така нареченот вече отъ самитѣ тѣхъ възрожденство.

Едничка тая любовь го карала да посвети г лѣма часть отъ живота си за проучване дълбоко неофициално, ала академически вещо и последов

телно, живота на българитѣ мохамедани всѣкжде, кждето такива е имало, да популяризира непрекжснато родопскитѣ въпроси, въ това число и за българитѣ мохамедани всрѣдъ отчуждената отъ Родопитѣ и въобще отъ българскитѣ покрайнини наша общественость.

Затова виждаме изподъ перото му да потичатъ множество трудове, статии, писма, изложения и цѣли книги въ периодичния печатъ или въ отдѣлни издания за българитѣ мохамедани, по-главнитѣ отъ които сж: „Устово" отъ 1885 год., „Животътъ на българитѣ въ Срѣдна Родопа" отъ 1886 г., „Портретъ на гръцкото духовенство" отъ 1887 г., „Нѣщо по разтурчването въ Ксантийско" отъ 1890 г., „Предания по изтурчването въ Дарждеренско" отъ 1892 г., „Помашка среща" и „Помашко преселение" отъ 1894 г., „Братско писмо къмъ българитѣ мохамедани въ Родопа и Пиринъ" отъ 1913 г., „Помацитѣ въ Тракия, Македония и Мизия" отъ 1914 г., „Следи отъ християнството у родопскитѣ българи мохамедани" отъ 1930 г., „Българо-мохамеданитѣ" отъ 1936 г. и др. и др.*)

Онова, което е характерно въ всички статии на Шишкова около живота на българитѣ мохамедани е неговото братско, трезво, разумно, непристорено и аполитиканско отнасяне презъ цѣлия петдесеть годишенъ периодъ, въ който Шишковъ работилъ, проучвалъ и популяризиралъ истинитѣ около тоя животъ. Периодъ, презъ който той не прекжсналъ да дава съвети и да настоява за сжщо такова братско и приобщително отнасяне отъ страна на всички власти, учреждения и общество. Въпрѣки нѣколкото клатушкания и моменти на безпжтица въ тоя, иначе тъй ясенъ, въпросъ, Шишковъ не се отклонилъ ни на сантиметъръ и ни за моментъ отъ линията на своя мирогледъ по българския мо-

*) Вижъ книгописа въ настоящата книга на стр. 166.

хамедански проблемъ и неотстжпно, твърдо, убедително и строго наставнически говорилъ пръвъ, свършвалъ последенъ съ запушени уши за възраженията на противната страна: „Българитѣ мохамедани сж еднокръвни, едноезични, еднонравни наши братя. България е тѣхната Родина, Родопитѣ — тѣхната люлка. И нашъ дългъ е да подпомогнемъ тѣ да се осъзнаятъ, възродятъ и приобщятъ къмъ народа ни. Да се простятъ съ апатията и песимизма, които спохождатъ и съпровождатъ въ всѣко време всѣки безотечественикъ . . . .“

Съ какви срѣдства? По кой пжть?

За Стою Шишковъ сжществувалъ единъ единственъ отговоръ:

— Чрезъ просвѣта, чрезъ култура, чрезъ братски обноски, чрезъ притегляне българитѣ мохамедани къмъ живота, поминъка, радоститѣ и удобствата на останалото население въ България. Чрезъ онова общочовѣшко, което не отблъсва, което не насилва, което издига човѣка като вѣнецъ всрѣдъ творенията на Твореца.

Въ напжтствията си около проблема за българитѣ мохамедани Стою Шишковъ притежаваше и още едно ценно качество, отъ което би било желателно да не се лишаватъ и по-младитѣ. Той бѣ тактиченъ, изпълненъ съ вѣра въ добрия край на всѣко започнато добро дѣло, не бързъ, нито прихавъ, нито хвърлящъ се отъ идея на идея, отъ методъ на методъ. Той и не предлагаше повече отъ единъ методъ, защото не смѣташе, че тукъ има нѣщо нередно, което непремѣнно трѣбва да се премахне. За него процесътъ на осъзнаването у българитѣ мохамедани бѣ само една брънка отъ общия такъвъ за издигане културното ниво на цѣлокупния

български народъ. Защото въ много, много покрайнини сжществуватъ най-разновидни и най-парливи въпроси за разрешаване, множество нужди за задоволяване, много пожелания за осжществяване.

Въ духа на тия свои разбирания и тоя свой методъ Стою Шишковъ съвсемъ правилно смѣталъ, че дѣлото за осъзнаване на българитѣ мохамедани трѣбва да бжде дѣло на младежьта, че чрезъ нея лицето на свѣта и днитѣ на човѣка могатъ да се направятъ по-свѣтли. — Чрезъ поколѣнията, които идватъ, просмукани отъ духа на времето, които жадуватъ просвѣта, новъ животъ, обществениитѣ идеали могатъ по-бързо да бждатъ достигнати . . .

Днешнитѣ възрожденци българи мохамедани, смѣло могатъ да бждатъ наречени първи ученици на маститиия тѣхенъ приятель, просвѣтитель и борецъ за по-добри дни — Стою Шишковъ. И така, първъ тѣхенъ дългъ е да го тачатъ и четатъ, за да опознаятъ сами себе си така, както той ги познаваше, да се вслушватъ въ съветитѣ, които той имъ даваше, да следватъ неговитѣ методи и пжтищата, начертани отъ него, защото неговиятъ свѣтълъ животъ и дейность, неговиятъ тихъ залѣзъ имъ показватъ, че не за корисьть, не за слава, не и за гимнастика на ума и перото си работи той половина вѣкъ за тоя край, за своитѣ братя, населяващи обширната родопска область, които пѣятъ ония незабравими тжжни пѣсни, способни да разчувствуватъ всѣки, който веднъжъ ги чуе . . .

Вас. Димитровъ

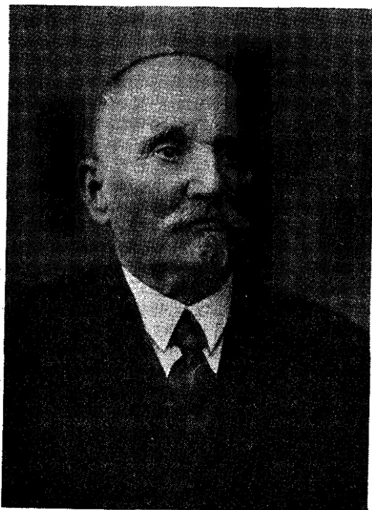
2. ВАСИЛЪ ДЕЧЕВЪ.

(Извадки отъ речьта на Д. Пенчевъ, произнесена на 28. VIII. 1939 г. по случай юбилея на В. Дечевъ).

Единъ отъ тѣзи, които най-много, повече отъ петдесеть години, сж работили за необятния родопски лабиринтъ, проучвали и извличали отъ недрата му съкровища, е и Василъ Дечевъ И когато се го-

вори за неговата книжовно-публицистна дейность би трѣбвало да се напомни, колко трудно е било въ ония години да се събиратъ научни материали тукъ — въ Родопитѣ, за да се разбере, колко любовь и жертви сж били нуждни, и какви пъртини е трѣбвало да се прокарватъ не само изъ тази непозната земя, но и въ съзнанието на всички кржгове въ България — отъ простия до общественика.

Въпрѣки тѣзи трудности, книжовната дейность на В. Дечевъ не е малка — шестдесеть статии, брошури и отдѣлни книги, деветь години редакторъ на „Родопски напредъкъ“ и въ последствие на „Родопски гласъ“, това е значителна по обемъ и съдържание публицистична дейность. „Родопски напредъкъ“ си остава и до днесъ най-доброто списание за Родопския край, — списание поставило още на времето си правилно почти всички проблеми, вълнуващи тогава и сега Родопитѣ: основното проучване на тѣзи планини, стопанското имъ и политическо значение, стопански възможности и — което би трѣбвало да се изтъкне особено тукъ — българо-мохамеданския въпросъ. Но не само това. Василъ Дечевъ, заедно съ Стою Шишковъ сж и първитѣ пионери за проучване и събиране материали по историческото минало на Родопския край, и на

В. Дечевъ.

тѣхъ се дължи заслугата за изясняването на не единъ въпросъ, свързани съ стопанството, бита и миналото на Родопитѣ. Специално за бита на българо-мохамеданитѣ Василъ Дечевъ ни е оставилъ едни отъ най-хубавитѣ, пълни и картинни описания.

По издирването на паметницитѣ и особено на документитѣ за помохамеданчването на родопското население, Василъ Дечевъ сѫщо е допринесълъ много. Нему, между другото, се дължи и откриването на оня красноречивъ документъ за помохамеданчването на жителитѣ на с. Богутево (Асеновградско), който заедно съ този, оставенъ ни отъ Методия Драгиновъ, сѫ едни отъ най-неоспоримитѣ доказателства за тежката трагедия, разиграла се нѣкога съ часть отъ нашето племе. Въ този документъ се нарежда отъ Стамбулъ да се издадатъ нови тапии-документи за собственость — на нѣкои лица отъ селото Богутево. И се изброяватъ лица: Мохаремъ, и Ахмедъ, и домакинъ Стою, и Чилингиръ Вълчо, и Велко Бѣгановъ и братъ му Юсеинъ, и Коджа Мурю и т. н. Границитѣ на имотитѣ се посочватъ така: отъ черквата въ село Богутево, оттамъ по дерето нагоре... Документътъ е отъ 1703 година и по онова време, значи, въ селото е имало братя, отъ които единиятъ мохамеданинъ, а другиятъ — християнинъ. Стояла е още и черквата.

Но най-крупното дѣло на В. Дечевъ е неговата двутомна история „Миналото на Чепеларе“. Това не е история само на едно село. Това е обширна история на Срѣднитѣ Родопи, съ много допирни точки съ общата ни история, понеже въ нея сѫ засегнати и общонародни трагедии: помохамеданчването на часть отъ племето ни, кърджалийството и др. Въ нея сѫ засегнати нови и интересни въпроси за живота на Родопитѣ — напр. феодализма на родопскитѣ дере-бейове. Въ тази история се дава не само широката жива картина на живота

на една цѣла область, препълненъ съ трагедии и богатъ фолклоренъ материалъ, но и неизследваниятъ образъ на миналото на Родопитѣ, така, както е запазенъ въ живата паметь на народа-картина, криеща истини, които не могатъ се намѣри въ никое друго историческо или научно съчинение. При това, книгата е написана съ такъвъ белетристиченъ даръ, че съ право обърна внимание на голѣми наши писатели, въ това число и на покойния Йовковъ, който счита автора на историята за роденъ поетъ, сравнява го съ Захарий Стоянова и писаното отъ него въ тази история поставя надъ творбитѣ на много наши писатели. Съ нестихващо увлѣчение се четатъ, напр., страницитѣ, въ които се описва последната страшна борба съ завоевателитѣ, която е решила участьта на Родопитѣ, — онова „родопско косово поле", както е нареченъ боятъ въ скалитѣ между селата Грохтоно, Гьовренъ, Балабанъ, Триградъ; после страницитѣ на Кьорходжовци, Салихага и др.

Покрай богатото съдържание, въ книгата се долавя и нѣщо друго, което е характерно за цѣлата дейность на В. Дечевъ и което трѣбва особено да се изтъкне днесъ. Василъ Дечевъ, заедно съ Стою Шишковъ бѣха първитѣ, които се отнесоха справедливо и съ истинска братска любовь къмъ мохамеданския клонъ отъ българското население въ Родопитѣ, освѣтлиха правилно неговата трагедия и първи посочиха, че тукъ сж нуждни братски отношения, по-голѣми грижи, по-добро третиране. Тѣ първи посочиха, че въ миналото мохамедани и християни въ Родопитѣ, съ малки изключения, сж живѣли задруженъ животъ, подпомагали сж се едни други.

Завръшвайки, азъ искамъ да изтъкна и още нѣщо въ връзка съ днешния юбилей на В. Дечевъ, да го изтъкна особено за младитѣ: че отъ цѣлата дейность на единъ човѣкъ или на единъ народъ

най-голѣмо значение и най-трайни следи оставатъ книгата, духовниятъ трудъ, училището, просвѣтата дѣлото за другитѣ — всичко онова, което днесъ не се радва на особена почить.

